

JOGIRODALOM

A nemzetközi kapcsolatok szerepe és a történelmi közfelfogás

(Nemeskürty István könyvének margójára.)

Kevés mű váltott ki olyan széles körű, sokoldalú vitát folyóirataink hasábjain, mint Nemeskürty István „*Ez történt Mohács után*” című könyve. Igaz, a kritikák nagy része elmarasztaló volt, sokan kifogásolták a szerző szemléletét, igazították helyre néhány valóban téves adatát és megállapítását. Ezek nyomán Mohács utáni történelmünk kérdéseiről jóval hívebb és pontosabb kép van kialakulóban. Nemeskürty munkája azonban — talán éppen a vita miatt — hatalmas közönségsikerre is szert tett, tíz- és tízezrek olvasták és kerültek akarva-akaratlanul a hatása alá. Több mint egy éve már, hogy könyvének második kiadása is megjelent, — de egy rövid utószótól eltekintve — sajnos változatlan szöveggel.

Azt hisszük a vitában felvetett érvek és a felsorakoztatott adatok az utószó sorainál több figyelmet és megfontolást érdemelték volna. Végül is történelmünk egyik leg-problematisabb korszakáról és egész felfogásunkat befolyásoló kérdéseiről van szó, olyan problémakörrel, amely nem csupán a történetészeket, nemcsak a regényes korrajzok kedvelőit érdekli, hanem — minden bizonnyal — szakmai különbség nélkül, a jogászokat is. Éppen ezért talán nem felesleges, ha Nemeskürty könyve által kiváltott ellenvetéseinket röviden összefoglaljuk. Nem egyes megállapításait vitatjuk, hanem értékelését alapjaiban befolyásoló szemléletét próbáljuk mérlegre tenni, mely — véleményünk szerint — hibás következtetéseit is meghatározta.

Történelmi közfelfogásunk régi és mindmáig teljes mértékben ki nem nőtt fogyatékosága, hogy látóhatára a Lajtától az Aldunáig terjed. Minden Magyarországon lejátszódo esemény okát és magyarázatát a hazai viszonyokban kereste, minden sikert a magyar vitézség vagy tehetség érdemének tulajdonított minden kudarcot a „pártoskodás”,

a belső ellentétek számlájára írt. Ha időnként át is tekintettünk a két folyón túlra, az ott lejátszódo események jelentőségét nem tudtuk kellőképpen felmérni: számkunkra Magyarország volt és marad a világ közepe, amelyen kívül — *non es vita!* Nemeskürty látszólag ez ellen a hazapuffogatás ellen száll síkra, de miközben kíméletlenül tépdési nemzeti hiúságunkat, maga sem veszi észre, hogy más megfogalmazásban bár, de ugyanebbe az alapvető hibába esik: *az akkori nemzetközi helyzet és a tényleges erőviszonyok teljes felismerésébe.* A régi legendák helyett újakat költ, a régi tévedéseket újabbakkal próbálja eloszlatni. Azt állítani, hogy Magyarország Mohács után fejletlen gazdaságával, korszerűnek éppen nem nevezhető haderejével, eredményesen védhető volna meg önállóságát két világ-hatalommal szemben, ha garázdálkodó főuraink a maguk bűnös vakságában szét nem züllesztik az álmot, súlyosabb hiba mint elfelejtkezni a köszegi vár falaira jelképesen feltűzött lófarkas zászlókról, vagy Mikola Jurisic magyar nyelvtudásának hiányosságairól.

Az egészséges történelem-szemlélet egyik legfontosabb feltétele Magyarország múltbeli helyzetének, más államokéhoz viszonyított gazdasági, politikai, katonai erőinek, kulturális helyzetének reális felmérése. Nem vitás, a XV—XVI. század fordulójának Magyarországot semmiképpen sem állíthatjuk Itália, Franciaország, vagy a Rajna völgyének gazdag tartományai mellé. Ezt nem tagadhatjuk, de emiatt nem is kell szégyenkezünk. Cseh és Lengyelországgal az akkori Magyarország is állta a versenyt és a velük való összehasonlítás — ha valóban alaposan körülnézünk — nem feltétlenül vezet számunkra kedvezőtlen eredményhez. Azt, hogy mi és miért történt nálunk, csak a nemzetközi erőviszonyok figyelembevételével lehet kielégítő módon megmagyarázni, annak alapján, hogy más, nagyobb és erősebb államok milyen hatást gyakoroltak az ország kül- és belpolitikájára. Magyarország nem volt szigetország és nem zárta körül kínai fal. A nagy európai mozgalmak sorra végighömpölyögtek hazánk területén. Hatásuk ismerete nélkül

egyetlen, még oly helyinek látszó siker, vagy kudarc okát sem tudják kielégítően megmagyarázni.

Nemeskürty úgy írja le a mohácsi csatát követő másfél évtizedet, mintha egy színdarab bemutatóján csak a ki-be szaladgáló, zajongó statisztákat figyelné. A főszereplőket nem veszi észre, vagy legalábbis nem tudja őket a második ajtónálótól és a harmadik kardhordozótól megkülönböztetni. Nem meglepő, ha ezek után a bemutatott darabot sem érti, mely történetesen tragédia és a statiszták zűrzavaros nyüzsgése láttán nevetethetnénekje támad. Gondosan feljegyzí a főurak hatalmaskodásait, hiven tudósít arról, hogy az akkor éppen Ferdinánd pártján álló Török Bálint néhány élő csukát küld az ostrom alá fogott János király konyhájára, még azt is említésre méltónak tartja, hogyan civakodik egy török és egy olasz katona egy skorlát köpönyeg birtokáért, csak éppen arról nem ír, amiről első-sorban szólnia kellene. Térképen a török birodalom fehér folt marad, a Portáról csak később hallunk, akkor is elvéve, amikor Gritti kosárszámra önti a kincseket a szultán szőnyegére.

Mennyivel helyesebben járt el a jó öreg Salamon Ferenc száz esztendővel ezelőtt „Magyarország a török hódoltság korában” című, ma is figyelemre méltó szempon-tokat tartalmazó könyvének írásánál, amikor fejtegetéseit a török birodalom kialakulásával, társadalmi és katonai szervezetének ismertetésével kezdte. Így nem maradhatott rejtve olvasói előtt, mekkorát nőtt a török birodalom Hunyadi János nándorfehérvári győzelme óta. 1526-ban területe, lakosainak száma óvatos számítások szerint is tízszeresen múlta felül Magyarországot! A Dunától Mekkáig és Krimtől Algirig a szultán parancsára figyelt akkor a világ.

A Habsburg-ház hatalma sem maradt azonban az 1485-ös szinten. 40 év alatt III. Frigyes utódai világbirodalmat házasodtak össze. Ezt már Nemeskürty sem titkolja és szívesen időzik a Lajtán túl. Az ide-oda utazgató követekkel bejárjuk Nyugat-Európa minden valamire való udvarát, Benvenuto Cellinivel részt veszünk az Angyalvár védelmében, meg tudjuk, melyik

művén dolgozik Michelangelo, miről ír éppen Rebelais. Színes, mozgalmasságú képet kapunk V. Károlynak VII. Kelemen és a tuniszi kalózok elleni hadjáratairól, a német fejedelmekkel folytatott tárgyalásairól, de arról már nincs szó, mi-
ben állott a Habsburg-ház hatalma és gyengesége és hogyan függött össze mindez Török Bálint halálával. A Rómában, Madridban, Augsburgban lejátszódó események és a hazai dolgok két különálló szövevényt alkotnak, amelyek csak véletlenül kapcsolódnak össze, akkor, amikor a nyájas olvasó már végképp eltévedt az események zűrzavarában.

A Mohács utáni időszak nem agyonhallgatott kora történelmünknek. Megírták már, — elég sokan és elég régen —, hogy voltaképpen két világhatalom csapott össze egymással Magyarország területén. II. Szolimánt a Habsburgok által szorongatott I. Ferenc francia király biztatta Magyarország megtámadására, hogy megossza a Habsburg-hatalom erőit. A szultán nem hódítani jött, hanem azért, hogy II. Lajost megalázza, adófizetésre kényszerítse, s hogy egyúttal sógorának, V. Károlynak helyzetét is gyengítse. A mohácsi csata kimenetele azonban felülmúlta legvérmesebb reményeit, az ő szemszögéből nézve azt is mondhatnánk: Kevesebb lett volna. Nemcsak a magyar sereget verte tönkre, hanem meghalt a király is, ami azzal a veszéllyel járt, hogy Magyarország a Miksa és Ulászló közötti szerződés értelmében teljes egészében a Habsburgokra száll. A szultánnak tehát óvatosan kellett eljárnia. Ha az alkalmat hódításra használja, az országot a Habsburgok karjai közé hajtja, tehát lehetőséget kell adnia arra, hogy a Habsburg-ellenes párt — kémei révén bizonyára jól ismerte a közhangulatot, — ún. nemzeti királyt válasszon. Azért üritette ki Budát oly sietve, a magával hurcolt zsákmány egyébként is kifizetendő vállalkozásá tette azévi hadjárataát.

Ha 1526. október 12-e után — a Szerémségtől eltekintve — nem is maradt török sereg az ország területén, a veszély nem múlt el és a főurak józan mérlegeléssel — még Báthori nádor is, ha történetesen kijózanodott, megállapíthatták,

hogy az ország akkori állapotában egy megújuló török támadással szemben nem védheti meg magát. Ami Mohácsnál nem sikerült, az Mohács után még kevésbé sikerülhetett. Hogy volt elég katona az országban? Nemeskürty szerint igen¹, a valóságban aligha! Más dolog felkerekedni néhány markos legénnyel egy kis hatalmaskodásra, védtelen udvarházak, mezővárosok sarcolására, de megint más ugyanezeket a legényeket harcba vinni a fegyelmezett janicsárezredek és a kitűnő török tüzérség ellen. Hogyan lett volna képes az az ország, amelyben állítólag egy valamirevaló vértet sem tudtak összekalapálni, olyan tüzérség kiállítására, amely a törökével összemérhető lett volna? Köztudomású, hogy a mohácsi csatát a török tüzérség döntötte el és ezt bizonyára nem felejtették el azok, akiknek sikerült onnan ép bőrrel hazavergődni.

Érthető tehát, ha Mohács után a magyar főurak külföldi segítség után néztek. János király követei azonban üres kezekkel tértek haza. Nem sikerült uruk számára biztosítani a külföldi uralkodók elismerését, még kevésbé kézzelfogható segítséget szerezni a török ellen. Ilyen körülmények között nagyon is természetesnek tűnik, ha a főurak egy csoportja Habsburg Ferdinánd megválasztásában látta a helyzet megoldását. Egyedül az ő bátyja, V. Károly császár rendelkezett Európában olyan hadsereggel, olyan pénzügyi erőforrásokkal, hogy a siker reményében szállhatott szembe a török szultánnal. Azt se felejtjük el, a választás időpontjában Ferdinánd már nemcsak ausztriai főherceg, hanem cseh király is volt, tehát a közvetlenül szomszédos cseh és osztrák területek segítségét is biztosíthatta az ország számára és időközben V. Károly is határozottan fellépett öccsének trónigénye mellett.

Ez a magyarázat azonban túlságosan logikus, túlságosan egyszerű

ahhoz, hogy Nemeskürty szerint igaz lehessen. Ő más okokat keres, ezt csak mellékesen, odavetve említi: „...tegyük még azt is hozzá, hogy *némelyikük talán* politikai meggyőződésből is (választotta királlyá Ferdinándot) azt gondolván, hogy Európa legerősebb hatalma alkalmasabb lesz az országnak a török elleni megvédésére, mint Zápolya.” Vagyis említésre is alig méltó szempontja, lehetett ez az ominózus pozsonyi tanácskozásoknak!

Vajon miért? Egyetlen főnemes sem ellenséges önmagának. Ha az ország egészének gondjaival nem is törődik, saját birtokainak jóvedelmét minden bizonnyal zavartalanul akarja élvezni. A szultán uralma alatt vége a feudális kiskirálykodásnak, a töröktől viszont csak egy hatalmas, más országokat és tartományokat bíró uralkodó védheti meg Magyarországot és erre az adott pillanatban Ferdinánd látszik a legalkalmasabbnak. Nemeskürty szerint azonban ez nem elég nyomós érv, sokkal meggyőzőbben cseng az a néhány ezer forint, amit Ferdinánd ügynökei a Pozsonyban időző urak között amolyanapidíjként szétosztogattak.

V. Károly császár késve ugyan, de valóban küld öccsének néhány ezer zsoldost, mire az ország túlnyomó többsége egyszerre Ferdinánd-pártivá válik és a híveitől elhagyott János király Lengyelországba, Laski Jeromos pedig a Portára indul. A szultán ugyanis nem feledkezett meg Magyarországról, — még ha egyes kései írók szívesen elfelejtkeznek a törökről — hiszen Mohács óta csak az alkalmas pillanatot leste, hogy az ország sorsának alakulásába döntő erővel beavatkozzék. Vissza is helyezi Jánost a trónra, még a kezébe került koronát is neki adja, nem ugyan egy lóért — ahhoz Zápolya valamennyi ménese kevés lett volna! — hanem azért, nehogy az egész ország a Habsburgok uralma alatt egyesüljön. János pártja hirtelen megnő, Ferdinándé összezsugorodik, a küzdelem azonban még nem dől el. Amennyire segíti a török Zápolyát, annyit ront népszerűségén és maga János király is meghasonlik a török martalócok dúlásai láttán.

¹ Ennek bizonyítására felhozott adatai között fantasztikus számok találhatók. Szerinte Cserni Jován Perényi Péter 13 000 katonáját vágta le a Maros mellett. Szerémi, aki pedig inkább többet mond, mint kevesebbet, csak 2000-ről tud. Történelmszélnek a Mohács utáni csetepatékból elesettek számát azért nem adták össze, mert tudták jól, hogy a krónikák adatait kellő kritikával fogadni.

Sokan továbbra is Károly császárba vetik bizalmukat, hogy egyszer mégis összeszedi minden erejét és nekimegy a töröknek. Ők még nem tudják azt, amit ma már minden iskolás gyerek tud, hogy a várva várt birodalmi haderő csak 150 év múlva indul el Bécs alól, hogy a törököt kiséperje az országból. Egyelőre még várnak és remélnek. Hogy mit, azt kerekén megírják Ferdinándnak: „A királyi felség legyen meggyőződve afelől, hogyha az országot meg akarja tartani, hadakat kell küldenie és kimutatnia előkészületeit. Ha ezt megtette volna, a magyarokat mind megnyeri és az ellenséget elijeszti. Ha ezt nem teszi, Magyarországot biztosan elveszti.” Ez bizony világos beszéd, mégsem érti meg mindenki. A magyar urak nem azért választották királyuknak Ferdinándot, hogy hősi halált haljanak érte a csatamezőn, — Ferdinánd jellemzését olvasva, ezen nem is csodálkozhatunk! —, hanem azért, hogy ő védje meg őket, birtokaikat. Amittől a legjobban félnek az, hogy Ferdinánd csak annyi sereget küld, amennyi elég ahhoz, hogy a szultánt felingerelje, de kevés, hogy meg is védje tőle az országot. Azaz is számolniuk kell, hiszen nem rendelkeznek mai ismereteinkkel, hogy esetleg a szultán kerekedik fel hatalmas hadával és Ferdinándot végleg kiüti a sakktabláról. Bécs azonban messze van Sztambultól és amire a török sereg a hosszú utat megteszi, eltelik a nyár és vége a hadakozásra alkalmas időnek. A döntő összecsapás továbbra is késik. Az egyre változó helyzetben, amelyről nem is rendelkeznek mindig megbízható, friss értesülésekkel, ezért hajladoznak főuraink a pillanatnyi széljárás szerint, ezért cserélgetik pártjukat és ezért vívnak operettháborúkat egymással. Egy határozott összecsapással vagy kemény ostrommal végleg lekötnék magukat az egyik — esetleg vesztes — fél oldalán. Minél nagyobb birtoktestek megszerzésére töreksenek tehát, hogy a végleges győztesnek való felajánkozásuk annál értékesebb legyen.

A sűrű pálfordulások, a nevetséges csetepaték mögül így rajzoldódik ki az igazi tragédia. Az ország meg akarja őrizni egységét — mindegy, hogy milyen király ural-

ma alatt! — de éppen ez az, ami az adott történelmi viszonyok között lehetetlen. Nem az volt a baj fő oka, hogy főuraink néhány rövid hónap leforgása alatt két királyt is választottak, hanem az, hogy az *akkori helyzetet meghatározó két döntő tényező* — a két világhatalom — *egyike sem volt elég erős ahhoz, hogy az egész országot a maga kezébe kaparintsa, de ahhoz volt elegendő hatalma, hogy a másikat megakadályozza az ország egyesítésében.* A szultán nem tudta kifüstölni Ferdinándot a nyugati vármegyékből, de Ferdinánd (helyesebben a Habsburg-ház) sem tudta a töröktől megvédeni az ország középső és keleti részét. *Az ország egyesítése azonban a két főszereplőt valójában nem is érdekelte.* A Habsburgoknak csak egy széles védelmi övezetre volt szükségük az ún. örökös tartományok előtt, II. Szolimánt pedig kizárólag annak megakadályozása foglalkoztatta, hogy a Habsburgok hatalma a Duna—Száva vonaláig érjen. Ezen viszont akkori főuraink mindegyike arkangyallá válva sem tudott változtatni.

1540-ben aztán a tragédia újabb felvonásához érkezünk. János király meghal, s a szultán nem bízik többé a kis királyfi uralmának szilárdságában. *Csak úgy tarthatja megosztva az országot, ha egyúttal három felé vágja.* Erről az elhatározásáról azonban János Zsigmond kormánya mit sem tud, s a régi dilemma előtt áll: Átadja-e a váradi béke értelmében Ferdinándnak Budát és azzal együtt ország többi részét, vagy — ha Ferdinánd ismét nem tud elegendő haderőt küldeni — folytassa-e a régi törökbarát politikát?

Az események magyarázata ismét Nemeskürty kezébe akad, idézi is Szerémi krónikájából, de anélkül, hogy kellő figyelemben részesítené: „A magyarok szívesen átadták volna a németeknek a budai várat, de volt három okuk a magyaroknak, hogy ezt ne tegyék: Először: hogyha bejönnének vagy beengednék őket Budára, akkor végül a németek ezt nem tudnák megvédeni a törökök császára ellen; másodsor: a németek nem kedveznének sem a magyar előkelőknek, sem a nemeseknek, hanem a magyarokat mind kiirtanák egy

szálig; harmadszor azért, mert a magyarok a törökök császárával szemben esküszegők lennének, a császár pedig meg tudná tartani hatalmával Budát a németek ellenében.”

Mi lett volna a helyes magatartás?

Nemeskürty szerint „György bárátnak csak ki kell sétálnia Buda várából, átadni a kulcsokat Vels tábornok úrnak, kezébe nyomni egy ritka Erasmus kiadványt, hogy legyen mit olvasnia; jól megebédelnie a tábornok sátrában; aztán szépen visszavonulni a frissen fölépített, pazar Bálványos várába, és élni gazdagon a gyűjtött kincsből, amíg meg nem hal” és — tegyük mi hozzá — a bíbornoki kalapot is hamarabb megkapta volna.

György barát azonban nem fogadta meg ezt a bölcs tanácsot. Vels tábornok hada — saját jelentései szerint — mindössze 3000 lovasból, 4500 gyalogosból és 1000 naszádosból állott, tehát szálamasan kevés volt ahhoz, hogy a szultánnal nyílt csatában megmérkőzzék, de még ahhoz sem látszott elegendőnek, hogy Budát egy török ostrommal szemben sikeresen megvédje. A barát bizonyára nem felejtette el, hogy 1529-ben a várat védő németek fellázadtak parancsnokaik ellen és átadták azt a töröknek. Mi a biztosíték arra, hogy ezt nem teszik meg másodsor is? Igaz, Buda falait időközben megerősítették, védőműveit korszerűsítették és így lehetséges, hogy Ferdinánd csapatai, amelyek később Roggendor alatt jelentős, több, mint tízezer főnyi erősítést kaptak, a közhiedelemmel ellentétben mégis megvédték volna. Az azonban biztos, hogy a szultán seregét semmi esetre sem verheték volna szét, mely a sikertelen ostromon felbőszülve a fél országot pusztasággá változtatja. Azt se felejtjük el, hogy Szolimán már kétszer foglalta el és ürtette ki Budát. Miért foglalná el most harmadszor, amikor János Zsigmond kormánya fegyverrel bizonyította be, hogy a váradi egyezséget semmisnek tekinti és rendíthetetlen híve a szultánnak? Utólag persze könnyű okosnak lenni, de ott és akkor a vár kevés sikerrel kecsegtető, de az ország nagy részének biztos pusztulásával járó átadása helyett György barát

a védekezést választotta és meg is „védte” Ferdinánddal szemben. Izabella és a budai polgárok egy részének akarata ellenére.

Így azután a szultán szövetségesként, jóbarátként érkezett és látni kívánta a csecsemő királyfit. A kérés visszutasítása az addigi politika felborítását jelentette volna, teljesítése viszont kiszolgáltatta a kormányt a szultán kényére-kedvére. A magyar történelem egyik legdrámaibb pillanata volt ez, nem véletlen, hogy annyiszor megírták már. György barát nem sötét árulási szándékkal, inkább a kezdő diplomata hiszékenységével bele-sétált a csapdába, Szolímán diplomáciai mesterfogása tökéletes sikert aratott. (Akkora hatalommal, mint amennyi az ő kezében egyesült, egyébként nem volt nehéz jó diplomatának lennie!) Míg a királyfival és kíséretével nyájaskodott, janicsárjai zavartalanul beszélingóztak a várba. Rejtély? Persze, hogy be lehetett volna zárni a kapukat, elzavarni az ott őgyelgő törököket, de a legcsekélyebb ellenséges érzületre valló tett veszélyeztette volna a szultán jóindulatára épített politikát és a magyar küldöttség tagjainak életét. Janicsárok máskor is besétáltak már Budára, hogy néhány nap múlva ismét kísétáljanak belőle. És ha mégis bezárták volna a kapukat? Volt a szultán kezében elég tús, akiknek a fejével zsarolva kikényszeríthette volna a vár átadását.

A Mohács után kialakult kétségbeejtő helyzetben tehát nem kínálkozott valóban járható, kivezető út, a különböző alternatívák — amelyekkel tulajdonképpen sorra megpróbálkoztak politikusaink — nem nyújthattak sem valódi, sem vélt érdekeinket biztosító megoldást. Félreértés ne essék! *A legkevésbé sem akarjuk tisztára mosni akkori főuraink szennyesét, de nem érthetünk meg semmit a Mohács utáni időszak eseményeiből, ha figyelmünket az ő civódásaik, garázdaságaik kötik le.* A XIII. század végének oligarchiái, a Csákok, az Abák, a Kőszegiek, bizonyára semmivel sem voltak jobbak azoknál, akiket Mohács körül dobott fel a szerencse. Saját kiskirályságuk kedvéért sokkal alaposabban szétzüllesztették az államot, mint kétszáz évvel későbbi utódaik. A szín-

tén nádori tisztséget viselő Csák Péter gatzettei mellett, aki kirabolta Veszprémet, porrá égette Magyarország első főiskoláját, a pécsi káptalan szekereinek kirablása jelentéktelen apróságnak hat. Az ő és társainak féktelen erőszakosságait mégsem katasztrófa követte, hanem az Anjouk békés, nyugodt fejlődést biztosító uralma, mert *más volt, döntően más az ország nemzetközi helyzete.* A tatárveszély elmúlt, a Habsburgok épp, hogy megvetették lábukat Ausztriában, az egyre hanyatló Bizánc pedig már nem tudta befolyását Magyarországra kiterjeszteni. A XVI. század elején viszont két, saját erőnket sokszorosán felülmúló világhatalom vonzásába kerültünk, azok küzdőterévé váltunk. Ennek megnyilvánulása volt már maga a mohácsi csata is és még közvetlenebbül mindaz, ami utána következett. *Zabolátlan főuraink — bármily visszataszító is legyen egyikük-másikuk jelleme — csak statisztáltak ahhoz, amit megakadályozni, amin változtatni nem állt módjukban.*

Történelmünk más, dicsőségesebb korszakairól is könnyűszerrel össze lehetne állítani olyan képet, mely részleteiben tökéletesen igaz, egészében mégis torz és hamis lenne. A Rákóczi-felkelés katonai története például tele van bosszantó hibákkal, szégyenletes kudarccokkal. A hiú, sértődékeny, de a hadvezetéshez mit sem értő főúri tábornokok örökké torzsalkodnak, a legénység részeges, fegyelmezetlen, az első ágyúlövésre hanyat-homlok menekül. Abban, aki az ezekről szóló adatokat csokorba gyűjtve elolvassa, önkéntelenül is az a meggyőződés alakul ki, hogy a felkelés teljes katonai tehetetlensége miatt bukott meg és további magyaráztaként beéri a nemesjobbágy ellentétekkel, amelyek a haderő kiépítését megakadályozták. Nagyobb, európai távlatból nézve azonban a felkelés a spanyol örökösödési háború része volt, abba kapcsolta be hazánkat II. Rákóczi Ferenc Franciaország oldalán, remélve, hogy egy nagyobb európai koalíció tagjaként sikerül kivívni azt a függetlenséget, amelyet a török háborúkban tönkrement, megfogyatkozott ország csupán saját erőire támaszkodva a Habs-

burg-ház hatalmával szemben semmi esetre sem harcolhatott volna ki. Höchstädtnél, a nagy háború döntő ütközetében azonban az egyesült francia—bajor sereg vereséget szenvedett Savoyai Jenő és Marlborough csapataitól és így a császár egyre nagyobb haderőt vezényelhetett át Magyarországra, amellyel szemben Rákóczi nem tudott egyenértékű katonaságot kiállítani. Vajon hányan tudják nálunk a szakembereken kívül, hogy 1704-ben Höchstädtnél Magyarország sorsát eldöntő nagy csata dült?

Az 1848—49-es szabadságharc bukásának okai már több, mint száz éve foglalkoztatják történészeinket és közvéleményünket egyaránt. Számtalanszor rámutattak már a nemzetiségi ellentétekre, a radikálisok elnémításának káros következményeire, a politikai és a katonai vezetés közti egyenetlenségekre, amelyek mind hátrányosan befolyásolták függetlenségi harcunk kimenetelét. A szabadságharc azonban valójában akkor dőlt el, amikor London, Párizs és Pétervár megegyeztek abban, hogy az európai egyensúly megóvása érdekében szükséges a Habsburg-Monarchia egységének fenntartása — ha kell, fegyveres intervenció árán is. Emellett minden más ok és tényező csak másodrendűnek minősülhet.

Közvéleményünk azonban túlságosan rest vagy tájékozatlan volt ahhoz, hogy ezeket a nagyobb nemzetközi összefüggéseket is figyelembe vegye és reálisan mérlegelje. *Nemzeti önértetünkkel sem tartottuk összeegyeztethetőnek annak tudomásul vételét, hogy nem kizárólag mi magunk határozzuk meg sorsunk alakulását, hanem igen gyakran nálunk jóval hatalmasabb államok lépései.* Hálásabb és könnyebb megoldásnak tűnt, ha saját sorainkban keresünk bűnbakot, akit azután felelőssé tehetünk az elszenvedett kudarccokért és vereségeikért. Így és ezért került a történelem szégyenpadjára Fráter György, Károlyi Sándor vagy Görgey Artúr és ezért viselik az általánosan elterjedt felfogás szerint ma is a hazaáruló bélyegét homlokukon. Igaz, tévedtek mind a hárman, nem egyszer és nem is csekély dolgokban, a bekövetkező katasztrófa elhárítására azonban

egyiküknek sem volt módja és lehetősége.

Napjainkban már nem kell hangsúlyozni a nemzetközi események sokszor oly bonyolult összefüggéseit, azt, hogy milyen fontosak békes fejlődésünk szempontjából szilárd alapokon nyugvó nemzetközi kapcsolatok, amelyek számos sikerünk igazi magyarázatát és legfőbb biztosítékát jelentik. Ezt a szemléletet azonban ideje lenne a múltba visszavetítve a történelmi események magyarázatánál is alkalmazni és pedig nemcsak a szakmunkákban — ott ezt már régóta követik —, hanem a nagyobb olvasóközönségnek szánt színes korrajzokban is. Nemeskürty érdekesen és élvezetesen megírt könyve olyanokhoz is eljutott, akik a száraz adatokkal és jegyzetekkel telelt történelmi szakmunkákat nem igen forgatják. Jó lett volna, ha történelemszemléletünk régi hibáinak új formában való népszerűsítése, különböző önkényes párhuzamok megvonása helyett a nemzetközi kapcsolatok tényleges szerepének figyelembevételére ösztönözte volna olvasóit.

Herczegh Géza

„Az állami döntőbizottság lényege”*

Érdekes, újszerű könyv jelent meg a Szovjetunióban, amely a feldolgozás tudományos módszere, a jogtörténeti előzmények bemutatása, a mélyreható összehasonlító elemzés folytán a téma eddig egyedülálló feldolgozását nyújtja. Értékessé teszi a könyvet a széles irodalmi bázis, a különböző nézetek egybevetése és a szerző önálló eredményeinek kimunkálása.

Loginov 1922-től kezdve napjainkig bemutatja a szovjet döntőbírói intézmény történeti kialakulását és ebből a szempontból műve — minden egyéb mellett — kitűnő forrásmunka.

A mű 1. fejezetében a kutatásnál felhasznált módszertani eszközeit mutatja be a szerző, rámutatva a korábbi kutatók metodikájának hibás vonásaira. Loginov metodikai módszere a materialista dialektika

egy-egy kategóriái kölcsönös kapcsolatainak ábrázolása. Ezzel jut el már a mű elején központi nézetének kialakításához, amely szerint a döntőbírói állami szerv, a polgári jogok védelmének funkcióját látja el, gazdasági jogvitákat arbitrációs módszerrel dönt el. Mint később erre még kitérünk, ez utóbbin a szerző a szovjet döntőbírói állami szervet érti, hogy a jogvitát a döntőbíró a felek felelős képviselőivel együttesen dönti el.

A 2. fejezetben a szerző azt a munkát végzi el, hogy kifejti a döntőbírói állami szervet az igazságszolgáltatási szervektől eltérő feladatát, munkamódszereit és szervezetét.

Az utóbbi években a Szovjetunióban kezdtek kétségbevonni azt a tételt, hogy az igazságszolgáltatást csupán a bíróság gyakorolja. Mint-hogy megnövekedett a társadalom szerepe az államigazgatásban és a polgári jogok védelmében, az a vélemény alakult ki, hogy az igazságszolgáltatás fogalmában nem csupán az állami bíróság tevékenységének, hanem ama társadalmi szervek tevékenységének is helyt kell kapnia, amelyekre a Szovjetunió és a szövetségi köztársaságok Polgári Törvényhozásának Alapjai a polgári jogok megvédésének köteleességét rábízták. Hovatovább a szocialista igazságszolgáltatás két formájáról kezdtek beszélni: az igazságszolgáltatás állami és társadalmi formájáról. Az a körülmény, hogy az utóbbi években társadalmi szervek fokozatosan átvettek állami funkciókat, nem jelentheti Loginov nézete szerint azt, hogy a társadalmi szervezeteket, valamint a döntőbírói állami szervet, amelynek szerepe a polgári jogok védelmében jelentős mértékben fokozódott, az igazságszolgáltatási szervek közé lehetne sorolni. Akik ezt a nézetet hirdetik, összekeverik az igazságszolgáltatás funkcióját a társadalmi rend és biztonság védelme biztosításának, úgyszintén a polgári jogok védelmének funkciójával. A társadalmi szervek nem igazságszolgáltatást gyakorolnak, hanem védik az társadalmi rendet és biztonságot, illetve a polgári jogokat. Az igazságszolgáltatás szűkebb fogalom, mint a társadalmi rend védelme, vagy a polgári jogok védelme. A társadalmi rend

védelmét egész sor állami szerv (a milícia, a nyomozási és ügyészségi szervek stb.), az igazságszolgáltatást azonban kizárólag az állami bíróság gyakorolja. Pontosan ugyanez a helyzet a polgári jogok védelmével kapcsolatban is: a polgári jogok védelmét egész sor szerv (döntőbizottság, választott bíróságok, társadalmi bíróságok, döntőbizottságok stb.) látja el, az igazságszolgáltatást polgári ügyekben viszont csupán az állami bíróság gyakorolja.

Ilyen módon az igazságszolgáltatás csupán egyik formája a társadalmi rend védelmére irányuló állami tevékenységnek. Következésképpen, egyes „igazságszolgáltatási funkciók” társadalmi útra terelése nem jelenti az igazságszolgáltatást, mint állami funkció áthárítását is. A társadalmi bíróságokat és polgári jogok védelmét ellátó egyéb szerveket — jelesül a döntőbírói állami szerveket — nem lehet igazságszolgáltatási szerveknek minősíteni, mert ezt egyetlen jogszabály sem mondja ki. Ez egyébként ésszerűtlen is volna.

A döntőbírói szerveknek jogszabály adott állami felhatalmazást a polgári jogok védelmének funkciója gyakorlására. A döntőbírói állami szerv jogosságát jellegét és tartalmát a döntőbírói állami szerv feladatai és a döntőbírói szervek tevékenységének módszerei határozzák meg.

Loginov számos szerző tanait ismerteti az állami tevékenység formáinak csoportosítására nézve. Egyik csoportosításban sincs benne azonban a döntőbírói szervek tevékenysége, de maga a Szovjetunió Alkotmánya sem fogja át az állami tevékenység valamennyi formáját. Az ismertett könyv szerzője szerint, mint minden állami szervnél, a döntőbírói állami szervnél is a tevékenység konkrét tartalmából és az ennek megfelelő forma lényegéből kell kiindulni.

A döntőbírói állami szerv tevékenység első éveiben a döntőbírói állami szervet (különleges vagy gazdasági) bíróságnak tekintették. Erre alapot maga a jogszabály (az OSZFSZK 1922. november 11-én kiadott perrendtartása) adott. Egy későbbi, 1924. évi jogszabály értelmében a döntőbizottságoknak a rendes bíróságra megszabott eljárási szabályok

* P. V. Loginov: Az állami döntőbírói állami szerv lényege (a Moszkvai Egyetem Kiadóállalata, Moszkva, 1968., 144 oldal).